

Interjú

Szénási Miklós

Melyik az igazi? (Beszélgetés Lajtos Nórával)

Lajtos Nórát ismerhetjük költőként, aki merész, már-már provokatív témájú, mégis erősen klasszicizáló versekkel áll elő, de irodalomtudósként is, aki igyekszik minél mélyebbre hatolni a vizsgált műben, hogy minél több réteget feltárva világítson rá annak titkaira. Ugyanakkor a zene sincs tőle távol, és – ami legalább ilyen fontos – tanárként is népszerű volt, diákjai szerették, elismerték, díjazták pedagógiai munkája miatt. Melyik én az igazi? Vagy melyik volt az első?

– Nagyon nehéz erre egyértelműen válaszolni. Kilencéves koromtól kezdve zongoratanárnak készültem. Aztán a gimnáziumi éveim legvégén kezdtem el verseket írni, szóval belépett a zene mellé az irodalom iránti rajongás is az életembe. Ezért is döntöttem úgy, hogy a nyíregyházi tanárképző főiskola magyar-ének-zene-zongoraoktató szakára iratkozom be, így tulajdonképpen mindent csinálhatok, amit szeretek. A főiskolán működött egy nagyszerű önképzőkör, ahová eljártam, és – ha nagy szavakat szabad használnom – ott fedeztek fel. Első nyomtatásban megjelent versem a Szabolcs-szatmárberegi Szemle 1996-os évfolyamában látott napvilágot. A szemináriumi dolgozataimat is mindig kimagasló teljesítményként értékelték, át akartak irányítani az egyetemre, de

mondtam, hogy nekem a zongoratanítás nagyon fontos. Tudományos pályám is Nyíregyházáról indult 1999-ben a pécsi Országos Tudományos Diákköri Konferencián való sikeres szerepléssel. Megvalósult a gyerekkori álmom: friss diplomásként egy magánzeneiskolában taníthattam zongorát három éven keresztül, míg mellette a Debreceni Egyetemen végeztem a kiegészítő magyar szakot. A tanítás mellett mindig ott volt a tudományos és szépírói munka. Egy ideig, 18 éven keresztül ezek jól megfértek egymás mellett, aztán a doktori fokozat megszerzésével egyre több felkérést kaptam, és elkezdtem könyvekben is gondolkodni. Az alkotói munka túlnőtt a tanári gyakorlatomon, és választót elé kerültem: tanítani vagy írni? Az utóbbi mellett döntöttem.

A Szerzőbe oltott tisztelet jogán tanulmányokat, kritikákat és recenziókat tartalmaz. Kinek számod, milyen felütéssel ajánlod ezeket a munkákat az olvasónak?

– Igyekeztem úgy összeállítani a kötetet, hogy abban az irodalomkedvelő rétegtől a szakavatott kollégáig mindenki találjon benne olvasnivalót. Ezért is vontam be az irodalom mellé festészetet, szobrászatot, zenét, filmet és fotográfiát tematizáló írásokat is. A tanulmányok tehát egyfajta interdiszciplináris hangot ütnek meg. A kritikáim, könyvismertetőim egy-egy életművet vagy aktuális kötetet szemléznek, amelyeket sok oldalról közelítek meg, és a választott idézetapparátusaimmal szintén egy tágabb olvasói réteget célok meg, reményeim szerint.

Nagyon különböző korszakok nagyon különböző szerzőiről írsz: Móricz Zsigmond, Hamvas Béla ugyanúgy ott vannak figyelmed fókuszában, mint kortársunk, a szinte sztárszerző státuszba sorolható Háy János, a Svédországban élő Szeles Judit, vagy az elsőkötetes Gál Soma. Másképpen közelíted meg őket, vagy szó sincsen kíméletről, ugyanúgy vizsgálod és méred, mérlegeled mindegyikőjük írásait?

– A mérce nálam igen magasán van. Természetesen a kánonbeli alkotók már kivívták a maguk helyét az irodalomtörténetben, rangjukat én már csak árnyalni tudom, hogy olyan oldalukat is megmutassam, amelyekkel esetleg eddig még nem foglalkozott az irodalomtörténet-írás. A kortárs szerzők egy még alakulófélben lévő kánon tagjai, ott az a feladatom lehet, hogy kritikusként, irodalomtörténeti olvasatomban súlypontoszam eddigi pályájukat, elhelyezzem adott köteteiket a 21. századi magyar irodalomtörténet térképén. Maradva a térkép-metaforikánál: említetted a Svédországban élő Szeles Juditot; szerepel a kötetben egy torontói magyar szerző is: Antal Anikó Zsuzsanna. Nagyon izgalmas feladat egy más kultúrában orientálódó alkotáshoz hozzányúlni, és talán nem gondolnánk, de szinte kihívás egy elsőkötetesről írni, vagy ha úgy tetszik: nagy felelősség, hiszen nincs semmiféle fogódzó, ahogyan „illik” hozzá közelíteni.

Szövegeidet olvasva egy nagy műveltségű szerző képe rajzolódik ki bennem. S ezt nem udvariasságból mondom, hanem mert azt érzem, mindenhez kiemelkedő alapos-sággal és megfontoltsággal nyúlsz. Kicsit mintha a pedagógus, a tanár is ott munkálkodna a kritikus mellett, mintha időnként meglökné a tollat (vagy belebillentyűzne a szövegbe), hogy ne csak mérleget, értékelj, hanem taníts is. Ezeket észre szoktad venni? Amikor épp idézel, amikor műveltségbombákat küldesz az olvasó felé, vagy ösztönösen teszed ezt?

– Az alaposságomról annyit, hogy nagyon szeretem ízekre szedni a szövegeket. Érttem ezalatt azt, hogy szinte mániákusan karikázok-keretezek be vándormotívumokat egy-egy kötetben, telefirkálom a szegény recenziói példányt, számolok (szótagokat, versdarabokat, szóismétléseket stb.). Nem szívesen mutatnám meg az adott költőnek a könyvét, ami nálam landol, annyi benne a ceruzás bejegyzés. Nem egyszer kellett már PDF-ből dolgoznom, azt is ki kellett nyomtatnom, mert fontos számomra, hogy egyben lássam az adott korpuszt, amit vizsgálok. A tanári szemlélet – észre vetetni az apró finomságokat, magyarázatot fűzni egy-egy jelenséghez – egyértelműen ott munkál bennem a kritikáirásnál. A „műveltségbomba” nálam akkor robban, amikor a lehető legközelebb sikerül kerülnöm egy-egy íráshoz. Nem tagadom, hogy az aktuálisan engem éppen foglalkoztató irodalomelméleti olvasmányélményeim lenyomata ott van, ott lehet egy-egy szerző alkotásairól írott recenzióban.

Mindenkinek vannak nagy kedvencei. Sánta Ferenc időről időre feltűnik a munkásságodban. Miért éppen ő? Hogy alakult ki a vonzalmad a szövegei iránt? Mit szeretsz benne? A történetfűzését? Azt, hogy alapvetően az erkölcsre fókuszál? Irodalmi rokonodnak érzed valahol?

– Amikor a doktori tanulmányaimat elkezdtem, Szilágyi Domokos lírája „izgatott” (ma is izgat). A szerzőtől éppen akkor került elő egy dosszié, amelyben Balogh Ferenc fedőnév alatt a jelentéseit lehetett olvasni. Akkor úgy gondoltam, hogy habár mind-ezen múltja ellenére is nagy tisztelője maradok a költészetének, nem merek róla egy egész monográfiát vállalni. Akkor, témavezetőm, Görömbei András professzor úr öt szerzőt sorolt fel nekem ímélni, hogy válasszak közülük. A Sokan voltunk Sánta-novella nagyon magával ragadott: prózaritmusa, elbeszélőtechnikája. Ekkor választottam a Tündérvilág című novellát, amelyről írtam egy hosszú elemzést, és úgy vittem a doktori műhelyre, hogy őszintén mondja el mindenki a véleményét: tudok-e prózát megfelelő színvonalon elemezni, mert eddig verseskötetet (Már nem sajjog: József Attila legszebb öregkori versei) és drámát (Csongor és Tünde) elemeztem tudományos igényvel. Aztán nagy megerősítést kaptam, és így vágtam bele a nagy munkába. Hogy mit szeretek benne? A rövidprózáinak a képi világát és azt a morális tartást, amit jobban nem tudok kifejezni. Nem véletlen lett a könyvem főcíme: Példázat és etika.

Az irodalom gyakran más művészeti ágakkal is találkozik, társul, ilyen a színház vagy a filmek világa is. Számomra ez valahol egyfajta mérce is: nem minden szöveget lehet például filmre vinni, s ha igen, az azt is erősíti, hogy több is van benne... A Húsz óra, Az ötödik pecsét erre elég jó példa. Te ezt hogy látod?

– A filmművészet mindig is érdekelt. A két nagyszerű Fábri Zoltán rendezte film-adaptációt, amelyeket említesz, kultuszfilmeknek gondolom. Ez a nézetem sarkallt arra, hogy elkezdjek kutakodni: mi a helyzet a filmre vitt Sánta-novellákkal? Nagy meglepetésemre a Magyar Televízió Archívumából tizennégy adaptáció került elő. Úgy gondoltam, ez már egy olyan számadat, amely egy fél könyvet kitesz, mármint a róluk való elemzésem. Nagyon sokat kellett hozzáolvasnom az adaptációelméleteknek, amennyire lehetett, szintetizálni azokat, a filmeket számtalanszor megnézni, filmkockákat kivágni, hogy azok a könyvembe felvéve úgy hassanak nagyjából, ahogyan a

filmben. Persze ez a fajta dekódolása a filmeknek (a mozgófilm fényképpé redukálása) nagy empátiás képességet is elvár a befogadótól.

Hogy dolgozol? Van saját és sajátos technikád? Éjjel? Nappal? Otthon? Kávéházban? Papír, toll a kézben? Vagy eleve egy laptopba kalapálsz a szöveget? Előveszed újra és újra, finomítgatsz vagy első nekifutásra kész a szöveg?

– Részben már érintettem a témát: a kötetfirkálásaimról szoltam. Ötvözöm a papírtoll módszert a laptopba írással. Az első fázis, a szöveggel való első találkozásaim mindegyiképp „papírizúék”: kigyűjtöm külön kisalakú füzetbe (simába általában) a motívumokat és témavariánsokat, az engem leginkább megragadó idézeteket, amelyeket biztosan szeretnék felhasználni az írásomban.

Magát a tanulmányt, kritikát már a laptopba írom. Elárulom, hogy először a bevezetőt és a befejezést írom meg először, azoknak „erőseknek” kell lenniük. Aztán nem egy-egy fordult már elő, hogy a bevezetésből befejezés lett és fordítva... De azt gondolom, ennyi szerzői szabadság jár a tanulmány/kritikáirónak.

Van célod, honnan és hova szeretnél eljutni, amikor leülsz írni egy novelláról vagy regényről, vagy hagyod, hogy megéld a felfedezés örömeit és írás közben bontod ki vagy boncolod szét a műveket?

– Írásaimban szeretem a következetességet, rendszerszerűséget, ezért tudatosan töreksem arra, hogy legyen „füle-farka” az elemzéseimnek. Nem szeretem a véletlenre bízni a szöveget. Alázattal fordulok hozzájuk, éppen ezért keresem bennük mindig azt az értéktöbbletet, amely az én esztétikai értékmérőmnek megfelel.

Ha ki kellene emelned egy tanulmányt, egy kritikát és egy recenziót, amelyek szíved csücskei, melyek lennének azok?

– Móricz Zsigmond és a festészetről szóló tanulmányomat mondanám, Jánosi Zoltán Ratkó József-monográfiájáról szóló kritikámat és a nyíregyházi, Ratkó-díjas Nagy Zsuka Pigment című kötetéről szóló recenziómat említeném elsősorban.

Most mondhatjuk, hogy készen van a nagy mű, az alkotó pihen. Tényleg pihensz vagy dolgozol valamin? Mi lesz a következő, amit olvashatunk tőled?

– Érdekes dolog ez: amikor befejezek valamit, akkor soha nem a megelégedettség, hanem a hiány érzése lesz rajtam úrrá. Tudom, ez paradox hozzáállása a helyzethez: nem arra gondolok, amit MÁR befejeztem, hanem arra, amit MÉG nem írtam meg. Szóval a kérdésre válaszolva, nincs pihenés, állandó munka van. Még szabadságra sem tudok elmenni, mert nem mondhatom azt egy bennem sarjadó prózának vagy versnek, hogy most szabin vagyok, ne zavarjatok.

Jelenleg három kritikám van restanciában, azokon dolgozom.

S mi lesz a következő? Már nagyjából készen van egy újabb verseskötetem és prózagyűjteményem. Most számoltam össze: eddig 809 oldalt írtam össze (mármint a megjelent négy könyvemét számlálva), ha ez a két kötetem is megjelenhetne a közeljövőben, akkor elérném az 1000 oldalt. Persze nem a mennyiségre utazom, mindenesetre jól hangzik. Az újabb tanulmány- és kritikagyűjteménybe is már születnek írások, de most úgy érzem, prózák következnek.